

Magdalena Mądra, Emilia Stola

Katedra Ekonomiki i Organizacji Przedsiębiorstw

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Struktura oraz poziom kredytów gospodarstw rolniczych w zależności od zadłużenia i siły ekonomicznej

Wstęp

Indywidualne gospodarstwa rolnicze oraz źródła ich finansowania są ważnym aspektem analizy ekonomicznej działalności tych jednostek. Kryteria, jakimi kieruje się rolnik przy pozyskiwaniu kapitału obcego powinny mieć na celu utrzymanie płynności finansowej, a także uzupełnienie strumieni pieniężnych, kreowanych przez przychody ze sprzedaży produktów rolniczych. Jednym z powodów poszukiwania dodatkowych źródeł finansowania gospodarstw indywidualnych jest problem zamrożenia środków pieniężnych, co wiąże się z produkcją rolniczą i zagrożeniem utraty płynności finansowej. Kolejną przyczyną jest finansowanie zakupu środków obrotowych, niezbędnych do kontynuowania działalności oraz związanych z tym kosztów bieżących gospodarstwa, które pokrywane są głównie kapitałem własnym.

Wykorzystywanie dodatkowych źródeł finansowania zależy od różnicy występującej między rozmiarami przychodów z produkcji towarowej a wydatkami pieniężnymi ogółem. Na obraz przeciętnego gospodarstwa rolniczego składa się zarówno potencjał produkcyjny zdeterminowany przez kapitał własny, jak i poziom utrzymywanego zadłużenia. Dostępne formy kredytowania dla podejmujących działalność rolniczą to m.in. kredyty preferencyjne, kredyty komercyjne, pożyczka, leasing i pozostałe źródła pozabankowe. Jednym z podstawowych kryteriów decyzyjnych w zakresie działalności gospodarstwa, zarówno w sferze inwestycyjnej, jak i bieżącej, jest dostępność źródeł finansowania. Ograniczenia kapitałowe stanowią główny czynnik, który kształtuje rozmiary działalności, jak i wpływa na decyzje związane z realizacją projektów inwestycyjnych, wdrażanych w gospodarstwach indywidualnych [Dylewski 2006, s. 105].

Podstawową formą finansowania zewnętrznego jest kredyt bankowy. Jest to zobowiązanie banku do udostępnienia określonej kwoty na wyznaczony czas, za oprocentowaniem, z konkretnie określonym celem, według zasad i warunków

podanych w umowie kredytowej. Wśród kredytów bankowych, których odbiorcami są gospodarstwa rolnicze, najczęściej spotykanymi są kredyty konsumpcyjne, obrotowe – przeznaczone na zakup środków obrotowych oraz kredyty inwestycyjne¹. Kredyty preferencyjne udzielane są ze środków własnych banków, z którymi ARiMR zawarła umowy o współpracy (obecnie m.in. BGŻ S.A., ING Bank Śląski S.A., PKO BP S.A., BPH S.A.², BOŚ S.A.) [ARiMR 2007]. Dodatkowym źródłem finansowania gospodarstw rolniczych, obok kredytów bankowych, są kredyty prywatne, czyli tzw. nieformalne pożyczki od osób fizycznych. Zazwyczaj są udzielane przez krewnych, przyjaciół lub sąsiadów na zasadzie wzajemnej pomocy [Daniłowska 2005, s. 108].

Wśród unijnych instrumentów wsparcia rolnictwa i obszarów wiejskich najważniejsze z punktu finansowania rolnictwa są płatności bezpośrednie oraz finansowe wsparcie z poszczególnych działań Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Sektorowego Programu Operacyjnego (SPO) „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”. Podstawowym instrumentem wspierającym rolnictwo są płatności bezpośrednie. Składają się one z Jednolitej Płatności Obszarowej (JPO), która przysługuje do powierzchni gruntów rolnych oraz Uzupełniającej Płatności Obszarowej (UPO), przysługującą uprawom rośliny objętych wsparciem, m.in. chmiel, tytoń, skrobię ziemniaczaną³. W 2005 r. JPO wynosiła 225 zł/ha, natomiast wysokość UPO uzależniona była od rodzaju uprawianej rośliny, np. dla chmielu w 2005 r. wyniosła 870,02 zł/ha [Wieliczko 2006, s. 15]. Do innych dopłat unijnych dla rolników można zaliczyć dopłaty dla producentów roślin energetycznych (wierzby i róży bezkolcowej). Unijnym instrumentem wspierającym jest również SPO,

¹Na dwa ostatnie kredyty w sektorze rolno-żywnościowym w zakresie instrumentów pomocy krajowej (kredytów preferencyjnych) są stosowane dopłaty do oprocentowania przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR). Dopłaty te w ramach linii kredytowych udzielane są na realizację: inwestycji w gospodarstwach o produkcji i przetwórstwie produktów rolnych; zakup gruntów rolnych; utworzenie lub urządzenie gospodarstw przez osoby, które nie ukończyły 40. roku życia. Środki te przeznaczone są również na: realizację inwestycji w rolnictwie i przetwórstwie produktów przez grupy producentów rolnych; zakup nieruchomości rolnych przeznaczonych na utworzenie lub powiększenie gospodarstwa rodzinnego; wprowadzenie nowych technologii produkcji, zapewniających wysoką jakość produktu; realizację inwestycji w ramach „Branżowego programu rozwoju wspólnego użytkowania maszyn i urządzeń rolnych”, kredyty inwestycyjne i obrotowe na wznowienie produkcji w gospodarstwach rolnych znajdujących się na obszarach dotkniętych klęskami żywiołowymi.

²Od 2005 r. na mocy porozumienia zawartego między grupą UniCredit a Ministerstwem Skarbu Państwa Bank BPH został podzielony. Wraz z początkiem 2008 r. ze struktur tego banku wyłączono część oddziałów, które zostały włączone do banku PeKaO S.A. (grupa UniCredit).

³Rośliny objęte UPO zostały zgrupowane w czterech sektorach: I – inne rośliny – obejmujące rośliny wymieniane każdego roku w rozporządzeniu Rady Ministrów; II – chmiel; III – skrobia ziemniaczana; IV – tytoń [Wieliczko 2006, s. 15].

w ramach którego pomoc finansowa polega na refundacji określonej części poniesionych kosztów kwalifikowanych, po zrealizowaniu etapu bądź całości inwestycji [Banaszczyk 2007, s. 86]. W przypadku SPO „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” działania tego programu miały na celu umożliwienie pozyskania środków finansowych na przeprowadzenie inwestycji przez rolników⁴. Celem tych działań jest pomoc rolnikom prowadzącym niewielkie gospodarstwa i zamierzającym zwiększyć ich potencjał ekonomiczny. Dla młodych rolników pomoc unijna przybiera postać corocznej premii w wysokości 1250 euro, wypłacanej przez pięć lat. O ten rodzaj wsparcia mogą ubiegać się tylko ci rolnicy, których gospodarstwa pod względem poziomu ekonomicznego są w przedziale 2–4 ESU (ang. European Size Unit) [Wieliczko 2006, s. 39].

Zagadnienie źródeł finansowania gospodarstw rolniczych jest często bagatelizowane. Wykorzystywanie obcego kapitału wpływa zarówno na trwały rozwój gospodarstwa rolniczego, jak i na ponoszone ryzyko działalności rolniczej. Wprowadzenie kredytów preferencyjnych razem z systemem dopłat i dotacji unijnych wpłynęło na zmianę struktury kapitału gospodarstw. Rolnik, chcąc być konkurencyjnym na rynku rolnym, zmuszony jest do wprowadzania inwestycji, które mogą być zrealizowane przy udziale kapitału obcego z powodu ograniczonych możliwości finansowania w gospodarstwie rolnym.

Metodyka badań

Celem opracowania jest określenie zależności między poziomem zadłużenia i siły ekonomicznej gospodarstw rolniczych w odniesieniu do wartości zaangażowanych kredytów i pożyczek. Podjęte badania ukazują zależność między wartością zabezpieczenia majątku gospodarstw rolniczych a finansowaniem cyklu obrotowego przy utrzymywanym poziomie zadłużenia oraz ESU.

Źródłem danych empirycznych przedstawionych w opracowaniu jest rachunkowość rolna w ramach FADN (ang. Farm Accountancy Data Network)⁵ w regionie Mazowsze i Podlasie. Obszar ten został wybrany z uwagi na lokali-

⁴Są to głównie inwestycje w gospodarstwach rolnych ułatwiające: start młodym rolnikom, rozwijanie działalności w celu zapewnienia alternatywnych źródeł dochodu, poprawę infrastruktury technicznej, jak również wdrażanie rozwiązań innowacyjnych. Obok płatności bezpośrednich i SPO występuje także pomoc w postaci działań PROW, wśród których najważniejsze to wspieranie gospodarstw niskotowarowych oraz dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE.

⁵Europejski system zbierania danych rachunkowych z gospodarstw rolnych rozpoczął działalność w 1965 r. [Goraj L. i in., 2006, s. 6–7]. FADN gromadzi dane dla gospodarstw rolniczych zaliczane do grupy wrażliwych z racji, iż opisują przede wszystkim sytuację ekonomiczną i finansową.

zając w środkowej części Polski oraz przeciętne warunki działalności rolniczej przy średnim poziomie intensywności produkcji na tle pozostałych trzech regionów wyodrębnionych w systemie FADN⁶ [Osuch D. i in. 2004, s. 6]. W polu obserwacji znajdują się gospodarstwa, mające zasadniczy udział w tworzeniu wartości dodanej w rolnictwie⁷, o ESU powyżej 2⁸. Gospodarstwa rolnicze podzielono według dwóch kryteriów: siły ekonomicznej oraz poziomu zadłużenia.

Do analizy w opracowaniu przyjęto dane empiryczne z 2005 r., obejmujące łącznie 4779 gospodarstw indywidualnych, pogrupowanych według wskaźnika zadłużenia ogółem⁹. Gospodarstwa wykorzystujące kapitał obcy w finansowaniu swej działalności podzielono według rosnącego wskaźnika zadłużenia ogółem, wykorzystując metodę kwartyli. Pierwsza grupa reprezentuje 25% gospodarstw o najniższym zadłużeniu, grupa II to podwojony kwartył obejmujący 50% gospodarstw indywidualnych o średnim poziomie zobowiązań i ostatnia grupa III – 25% gospodarstw indywidualnych o najwyższym zaangażowaniu kapitału obcego¹⁰.

Obiekty badawcze zostały podzielone według kryterium jednostki ESU, ukazującej nadwyżkę produkcji rolniczej po pomniejszeniu o przeciętne koszty bezpośrednie ponoszone w danym regionie. Gospodarstwa podzielono na sześć grup według przedziałów ESU (A, B, C, D, E, F) przyjętych w FADN. Ostatnie trzy grupy ESU z powodu niewielkiej liczebności zostały połączone w jedną. W grupie oznaczonej symbolem A znajdują się gospodarstwa posiadające ESU¹¹ z przedziału 2–4, w B – 4–8 ESU, w C – 8–16 ESU i D+E+F – ponad 16 ESU¹².

⁶Dane FADN ustawowo gromadzi Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, a ośrodki doradztwa rolniczego rachunkowości zbierają dane z zakresu rachunkowości rolnej od rolników z próby reprezentatywnej gospodarstw towarowych.

⁷Za takie uznawane są gospodarstwa rolnicze, które mieszczą się w grupie gospodarstw wytwarzających w danym regionie FADN lub kraju co najmniej 90% wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej (ang. Standard Gross Margin – SGM). Standardowa nadwyżka bezpośrednia jest nadwyżką wartości produkcji danej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcji [Goraj L. i in., 2006, s. 9].

⁸1 ESU = 1200 EUR.

⁹Obliczony jako relacja zobowiązań ogółem do pasywów ogółem w %.

¹⁰Liczba gospodarstw bez zobowiązań wynosiła 1968. Pomimo wyłączenia tych gospodarstw z analizy grup wydzielonych według zadłużenia, ujęte są one w wartości średniej wyliczonej dla całej badanej populacji.

¹¹Liczba gospodarstw w klasach ESU wynosi odpowiednio: A – 556, B – 1256, C – 1657, D+E+F – 1310.

¹²Średnie wartości ESU w przyjętych klasach siły ekonomicznej wynoszą kolejno: A – 3,1; B – 5,9; C – 11,5; D+E+F – 83,3. Według klasyfikacji zadłużenia: bez zobowiązań – 8,9; I – 13,1; II – 16,6; III – 25,8; średnia dla całej badanej populacji – 14,3.

W opisie struktury zadłużenia gospodarstw rolniczych w badaniach empirycznych posłużono się nazewnictwem i zakresem danych zebranych według nomenklatury systemu FADN. Informacje dotyczące kredytów i pożyczek sklasyfikowane są według trzech typów przeznaczenia tych środków: zakup ziemi, budynków i budowli oraz pozostałe. Klasyfikacja ta została uwzględniona w badaniach dla kredytów preferencyjnych z uwagi na ich największy udział w strukturze kapitału obcego. Dla porównywalności przedstawionych wielkości zostały one przeliczone według dwóch kryteriów. Pierwsze z nich ukazuje relacje wyróżnionych kredytów i pożyczek przypadających na 1 hektar użytków rolniczych (UR)¹³. Drugie kryterium porównywalności odnosi się do podziału na długo- i krótkoterminowe źródła finansowania. Długoterminowy kapitał obcy ujęto w relacji do kapitału własnego pomniejszonego o aktywa trwałe. Zależność ta opisuje stopień powiązania zadłużenia długoterminowego w odniesieniu do majątku zaangażowanego w gospodarstwie dłużej niż rok. Skorygowanie wartości kapitału własnego o aktywa trwałe miało na celu ukazanie tej części majątku, którą kredyty i pożyczki długoterminowe finansowały w badanym roku, a nie wartości majątku wypracowanego już wcześniej. Relacja ta przedstawia zatem stopień zabezpieczenia majątku rolnika w ujęciu długoterminowym. Druga zależność dotyczy zobowiązań krótkoterminowych w odniesieniu do wielkości aktywów obrotowych gospodarstwa rolniczego. Wskaźnik ten ukazuje stopień finansowania majątku obrotowego w trakcie cyklu produkcyjnego w gospodarstwie rolniczym. Krótkoterminowy charakter tego zadłużenia ukazuje sytuację gospodarstw zaspokajających zapotrzebowanie na środki finansowe podczas bieżącego cyklu produkcyjnego.

Do oceny poziomu kapitału obcego posłużono się wskaźnikiem zadłużenia ogólnego, który ukazuje relację całkowitego zadłużenia do sumy aktywów¹⁴. Wskaźnik ten określa, w jakim stopniu aktywa ogółem finansowane są kapitałem obcym. Przy wysokim poziomie zobowiązań występuje ryzyko, iż gospodarstwo nie będzie w stanie spłacić swoich długów. Wyniki badań empirycznych zostały przedstawione jako średnia arytmetyczna w badanych grupach gospodarstw rolniczych.

¹³Średnia powierzchni UR w grupach ESU: A – 8,9 ha, B – 12,5 ha, C – 19,4, D+E+F – 55,6 ha, średnio 21,2 ha. Średnia powierzchnia UR w grupach zadłużenia: I – 21,3 ha, II – 24,1 ha, III – 31,8 ha.

¹⁴Kowalak R.: Ocena kondycji finansowej przedsiębiorstwa. Wydawnictwo Ośrodka Doradztwa i Doskonalenia Kadr, Gdańsk 2003, s. 32.

Wyniki badań

Tabela 1 przedstawia stopień zaangażowania przez gospodarstwa zewnętrznych źródeł finansowania w poszczególnych grupach ESU i zadłużenia w relacji do posiadanych użytków rolniczych. Pozwoliło to na porównywalność wyników gospodarstw rolniczych o różnym potencjale produkcyjnym. Do badań przyjęto kredyty i pożyczki, które charakteryzowały się najwyższym udziałem w strukturze kapitału obcego. Do długoterminowego zadłużenia zaliczono: komercyjne kredyty bankowe oraz w innych instytucjach finansowych, kredyty preferencyjne bankowe oraz w innych instytucjach, z wyszczególnieniem ich przeznaczenia (według danych gromadzonych w systemie FADN: na zakup ziemi, budynków i budowli oraz pozostałe). Do krótkoterminowych zobowiązań oprócz wymienionych wcześniej źródeł finansowania zaliczono prywatne pożyczki oraz debet na rachunku bieżącym. Z badań wyłączono długoterminowe pożyczki prywatne z uwagi na ich niewielki udział w strukturze źródeł finansowania.

Grupy gospodarstw wyróżnione według siły ekonomicznej ukazały rosnącą tendencję wyższego zaangażowania kapitału obcego wraz ze wzrostem ESU. W grupie D+E+F zewnętrzne źródła finansowania przewyższały ponad 1,5-krotnie średnią wartość kredytów i pożyczek w odniesieniu do całej populacji w przeliczeniu na 1 ha UR (2313,4 zł/ha UR). Gospodarstwa te dzięki wyższej nadwyżce bezpośredniej osiąganey z produkcji rolniczej wykorzystywały kapitał obcy w finansowaniu działalności w większej skali niż gospodarstwa mniejsze, osiągające niższą wartość nadwyżki bezpośredniej (A – 400,9 zł/ha UR). W przeliczeniu na 1 ha UR gospodarstwa rolnicze wykorzystywały głównie długoterminowy kapitał obcy, w niewielkim stopniu angażując krótkoterminowe źródła finansowania. Wynika to z kapitałochłonnych inwestycji, których rolnicy nie są w stanie sfinansować z kapitału własnego w okresie nieprzekraczającym jednego roku. W strukturze tej nie uwzględniono kredytów kupieckich z uwagi na brak danych tego typu w systemie FADN. Pominięcie danych z zakresu otrzymanych dotacji i dopłat związane było z zawężeniem analizy, skoncentrowanej głównie na kapitale obcym, o którego pozyskaniu decyduje sam rolnik (kredyty i pożyczki). Wartość przyznawanych dotacji i dopłat jest uregulowana przepisami prawa krajowego i wspólnotowego.

W strukturze finansowania w wyróżnionych grupach pod względem siły ekonomicznej kapitał obcy stanowiły głównie kredyty preferencyjne, udzielane przez banki. Rolnicy w mniejszym stopniu korzystali z kredytów preferencyjnych w instytucjach pozabankowych [Grzelak 2005, s. 120]. Kredyty te, według podziału FADN, były przeznaczane na inne cele niż zakup ziemi, budynków i budowli, mieszcząc się w kategorii pozostałe. Podział kredytów preferencyjnych ze względu na cel przeznaczenia przyjęty w danych rachunkowości rolnej

Tabela 1
Zewnętrzne źródła finansowania gospodarstw rolniczych w przeliczeniu na 1 ha UR (zł/ha)

Wyszczególnienie	Siła ekonomiczna						Poziom zadłużenia			Średnia w całej populacji
	A	B	C	D+E+F	I	II	III			
I. Kredyty i pożyczki długoterminowe	400,9	536,4	982,1	2313,4	253,5	1365,1	4394,8	1467,8		
1. Komercyjne kredyty długoterminowe bankowe	30,3	18,4	26,5	20,9	12,7	30,5	35,5	20,0		
2. Komercyjne kredyty długoterminowe w innych instytucjach	0	0,7	1,4	0,9	1,0	3,1	0	1,2		
3. Preferencyjne kredyty długoterminowe bankowe	367,6	512,3	942,7	2355,1	229,3	1309,3	4282,8	1420,7		
a) na zakup ziemi	41,6	46,9	53,3	39,3	40,0	86,8	48,2	45,7		
b) na zakup budynków i budowli	11,7	41,9	43,9	253,4	8,5	59,5	343,4	97,2		
c) pozostałe	314,3	423,5	845,5	2062,4	180,8	1163,0	3891,2	1277,8		
4. Preferencyjne kredyty długoterminowe w innych instytucjach	2,6	4,1	10,7	53,7	10,2	19,0	76,4	24,8		
a) na zakup ziemi	0	0,5	0,9	20,6	1,1	3,5	26,9	7,3		
b) na zakup budynków i budowli	0	1,2	3,0	0	0	0,8	3,9	1,1		
c) pozostałe	2,6	2,4	6,8	33,1	9,1	14,7	45,5	16,3		
II. Kredyty i pożyczki krótkoterminowe	49,1	91,7	87,9	121,9	85,6	121,5	230,6	104,5		
1. Komercyjne kredyty krótkoterminowe bankowe	7,0	26,4	13,0	78,9	10,9	34,8	91,9	33,6		
2. Komercyjne kredyty krótkoterminowe w innych instytucjach	0	0,4	1,3	0,4	2,5	1,6	1,4	1,2		
3. Prywatna pożyczka krótkoterminowa	5,5	10,1	5,8	5,3	1,6	5,2	17,1	5,8		
4. Preferencyjne kredyty krótkoterminowe bankowe	36,6	52,1	61,4	72,0	64,3	74,5	11,0	59,1		
5. Preferencyjne kredyty krótkoterminowe w innych instytucjach	0	2,8	6,3	1,3	6,3	5,4	9,4	4,8		
III. Debet na bieżącym rachunku bankowym	0	0	1,4	0,1	0,6	1,2	3,1	1,2		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN-PL za 2005 r.

nie odzwierciedla ich rzeczywistej alokacji w majątku gospodarstwa (jak np. inwestycje i zakup maszyn rolniczych).

Gospodarstwa o najmniejszej sile ekonomicznej w większej skali wykorzystywały bankowe kredyty komercyjne (30,3 zł/ha UR), niż te z przedziału powyżej 16 ESU (D+E+F – 20,9 zł/ha UR). Odwrotna sytuacja występowała przy kredytach preferencyjnych, które są głównym źródłem finansowania gospodarstw o najwyższym ESU. Gospodarstwa te są w stanie sprawniej zarządzać zadłużeniem z uwagi na: większą wiarygodność kredytową, skalę produkcji oraz wyższą nadwyżkę bezpośrednią, która jest jednym z czynników wpływających na efektywność prowadzonej produkcji rolniczej.

W grupach gospodarstw wydzielonych według ESU w strukturze finansowania działalności rolniczej przeważa kapitał stały. Krótkoterminowe zadłużenie ukazuje znaczenie prywatnych pożyczek głównie w gospodarstwach słabszych ekonomicznie (A – 5,5 zł/ha UR), będących mniej wiarygodnym partnerem dla banku. Stwierdzono również tendencję rosnącego stopnia wykorzystywania większej liczby źródeł finansowania w grupie gospodarstw o najwyższej sile ekonomicznej, wyłączając debet na rachunku bieżącym. Wynika to z wysokiego oprocentowania tej formy zadłużenia. Sytuacja ta obrazuje stopień dywersyfikacji kredytów i pożyczek zaciąganych przez rolników, których gospodarstwa osiągały najwyższą nadwyżkę bezpośrednią. Taka struktura zadłużenia może przyczynić się do wzrostu ich siły ekonomicznej oraz pozycji konkurencyjnej na rynku rolnym, gdyż gospodarstwa te przeznaczają kapitał obcy na inwestycje. Uzyskiwanie środków pieniężnych z różnych źródeł pozwala na zmniejszenie kosztu kapitału kształtującego efekt dźwigni finansowej.

Podział gospodarstw według zadłużenia miał na celu określenie skali i udziału kredytów i pożyczek wykorzystywanych w gospodarstwach rolniczych. Grupa trzecia (III) w strukturze kredytów i pożyczek wykorzystywała głównie preferencyjne kredyty bankowe, przeznaczone na inny cel niż zakup ziemi bądź też budynków i budowli. Drugim w kolejności przeznaczeniem kredytów preferencyjnych jest zakup budynków i budowli. Gospodarstwa większe obszaro-wo decydują się głównie na dzierżawę ziemi, rzadko na jej dodatkowy zakup. Wynika to z możliwości zmian w produkcji roślinnej, przy ewentualnym spadku cen produktów rolnych. Przekłada się to na większą elastyczność związaną z dopasowaniem produkcji do zapotrzebowania na produkty rolne. Gospodarstwa najbardziej zadłużone wykorzystują w swej strukturze finansowania kredyty preferencyjne z innych instytucji (np. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, wojewódzkie fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej, Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej itp.) na poziomie 76,4 zł/ha UR. Grupa pierwsza gospodarstw, o najmniejszym zadłużeniu, wykorzystuje przede wszystkim preferencyjne kredyty długoterminowe, wynoszące

średnio 229,3 zł/ha UR. Grupa ta przeznaczyła zbliżoną kwotę tych kredytów na zakup ziemi w porównaniu do gospodarstw o najwyższym zadłużeniu. Sytuacja ta wynika z trendu zwiększania powierzchni UR gospodarstw rolniczych celem rozwoju działalności przy wykorzystaniu efektu skali.

Krótkoterminowe źródła finansowania grup gospodarstw rolniczych podzielonych według kryterium udziału kapitału obcego w strukturze majątku wykazywały podobne zależności jak przy zobowiązaniach długoterminowych. Różnica w zastosowaniu tego kapitału wynika ze struktury finansowania, w której dominują głównie długoterminowe kredyty i pożyczki. W grupie o najniższym zadłużeniu stosunek kredytów i pożyczek długoterminowych do krótkoterminowych wynosił 3:1, a w grupie trzeciej 18:1. Kształtowanie w ten sposób struktury kapitału jest zachowaniem racjonalnym, gdyż wiąże się z minimalizacją ryzyka utraty płynności finansowej. Reasumując, sytuacja ta pokazuje, iż działalność rolnicza opiera się na długoterminowym zaangażowaniu kapitału obcego, głównie w gospodarstwach większych, mających możliwość szybszego rozwoju. Gospodarstwa mniejsze korzystają w większej mierze z krótkoterminowych kredytów, co wiąże się z niższymi kosztami finansowania, w porównaniu do źródeł długoterminowych dla tej grupy. Mniejszym gospodarstwom z uwagi na małą wiarygodność kredytową i wynikające z tego wysokie oprocentowanie nie opłaca się korzystać z długoterminowego zadłużenia.

Tabela 2 przedstawia relację badanych zobowiązań długoterminowych do kapitału własnego pomniejszonego o środki trwałe. Pozwoliło to na ocenę kredytów i pożyczek zaangażowanych dłużej niż rok w gospodarstwie, po wyeliminowaniu wartości środków trwałych, które powstały na skutek wcześniejszej działalności gospodarstwa. Zadłużenie krótkoterminowe zostało przeliczone do wartości aktywów obrotowych gospodarstw. W tabeli tej przedstawiono również wskaźnik zadłużenia ogółem.

Podział badanej zbiorowości według siły ekonomicznej objął wszystkie gospodarstwa w danej próbie i ukazał najwyższe wykorzystanie kredytów długoterminowych, zabezpieczonych wartością kapitału własnego przy ESU powyżej 16 (grupa D+E+F). Najwyższy udział wśród źródeł długoterminowych odnotowały kredyty preferencyjne, wykorzystywane do celów innych niż zakup ziemi bądź też budynków i budowli (D+E+F – 1,81 zł). Relacja długoterminowych kredytów preferencyjnych do kapitału własnego pomniejszonego o aktywa trwałe zwiększała się wraz ze wzrostem siły ekonomicznej. Gospodarstwa, które osiągały wyższą nadwyżkę bezpośrednią posiadały również większe zabezpieczenie spłaty zaciągniętego zadłużenia długoterminowego. Wynika to ze stopnia zaangażowania majątku trwałego w produkcję rolniczą, związaną z prowadzeniem działalności na większą skalę. Odmienna sytuacja występuje w grupie A (2–4 ESU), w której gospodarstwa rolnicze nie posiadały wystarczającej kwoty

Tabela 2

Źródła finansowania gospodarstw rolniczych po przeliczeniu kredytów długoterminowych do kapitału własnego, pomniejszonego o aktywa trwałe i krótkoterminowych zobowiązań do aktywów obrotowych (zł)

Wyszczególnienie	Siła ekonomiczna						Poziom zadłużenia			Średnia w całej populacji
	A	B	C	D+E+F	I	II	III			
I. Kredyty i pożyczki długoterminowe	0,27	0,51	1,45	2,85	0,43	9,35	-4,16	2,35		
1. Komercyjne kredyty długoterminowe bankowe	0,02	0,02	0,04	0,01	0,02	0,21	-0,03	0,03		
2. Komercyjne kredyty długoterminowe w innych instytucjach	0	0	0	0	0	0,02	0	0		
3. Preferencyjne kredyty długoterminowe bankowe	0,25	0,48	1,39	1,99	0,39	8,97	-4,07	2,28		
a) na zakup ziemi	0,03	0,04	0,08	0,04	0,07	0,59	-0,05	0,07		
b) na zakup budynków i budowli	0,01	0,04	0,06	0,15	0,01	0,41	-0,33	0,16		
c) pozostałe	0,21	0,40	1,25	1,80	0,31	7,97	-3,69	2,05		
4. Preferencyjne kredyty długoterminowe w innych instytucjach	0	0	0,02	0,07	0,02	0,13	-0,07	0,04		
a) na zakup ziemi	0	0	0,01	0,01	0	0,02	-0,03	0,01		
b) na zakup budynków i budowli	0	0	0	0,01	0	0,01	0	0		
c) pozostałe	0	0	0,01	0,05	0,02	0,10	-0,04	0,03		
II. Kredyty i pożyczki krótkoterminowe	0,02	0,06	0,09	0,28	0,11	0,16	0,39	0,12		
1. Komercyjne kredyty krótkoterminowe bankowe	0	0,02	0,01	0,12	0,01	0,04	0,16	0,04		
2. Komercyjne kredyty krótkoterminowe w innych instytucjach	0	0	0	0	0	0	0	0		
3. Prywatna pożyczka krótkoterminowa	0	0,01	0,01	0	0	0,01	0,03	0,01		
4. Preferencyjne kredyty krótkoterminowe bankowe	0,02	0,04	0,07	0,14	0,08	0,10	0,19	0,07		
5. Preferencyjne kredyty krótkoterminowe w innych instytucjach	0	0	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,01		
III. Debet na bieżącym rachunku bankowym	0	0	0	0	0	0	0	0		
Wskaźnik zadłużenia ogółem (%)	3,3	4,5	7,2	32,7	2,1	10,1	32,1	8,0		

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych FADN-PL za 2005 r.

środków pieniężnych, stanowiących zabezpieczenie zewnętrznego finansowania aktywów (kredyty preferencyjne – 0,25 zł). Taka sytuacja nie jest korzystna, gdyż gdyby gospodarstwa były zmuszone do wcześniejszej spłaty zadłużenia bądź też utraciłyby płynność finansową, mogłyby być postawione w stan bankructwa. Pozostałe źródła finansowania (z wyłączeniem kredytów preferencyjnych), wykazały mały udział zarówno w finansowaniu rozwoju, jak i regulowaniu bieżących zobowiązań gospodarstw.

Krótkoterminowe źródła finansowania zostały odniesione do wartości aktywów obrotowych, obrazujących finansowanie cyklu produkcyjnego w gospodarstwach rolniczych. W grupie gospodarstw o najmniejszej sile ekonomicznej odnotowano wykorzystywanie komercyjnych i preferencyjnych kredytów bankowych w zbliżonej skali. Wynika to z dostępności tych kredytów oraz faktu, iż w sektorze rolnictwa finansowanie bieżących zapotrzebowań cyklu produkcyjnego zaspokajane jest poprzez samofinansowanie, zobowiązania udzielone przez banki i inne instytucje (głównie na określony cel) na podobnych warunkach kredytowania.

Wynika to również z wykorzystywania przez rolników rachunku bieżącego głównie jako konta, na które wpływają dotacje i dopłaty. Gospodarstwa praktycznie w skali całego roku nie wykorzystywały debetu na rachunku bieżącym w celu finansowania cyklu produkcyjnego, co wynika z konieczności płacenia wysokich odsetek. Grupy gospodarstw wydzielone na podstawie utrzymywanego zadłużenia wykazały malejącą wartość kapitału własnego pomniejszonego o środki trwałe wraz ze wzrostem poziomu zobowiązań. Obrazuje to ujemna wartość kredytów i pożyczek długoterminowych po dokonaniu dla tej pozycji przeliczeniu. Sytuacja ta wystąpiła w trzeciej grupie (–4,16 zł), stanowiącej 25% najbardziej zadłużonych gospodarstw. Świadczy to o tym, że kapitał własny nie finansuje całości aktywów trwałych, a rolę tę w części przejął kapitał obcy. Związane jest to z utrzymywaniem niższego poziomu kapitału obrotowego, wynikającego z umiarkowanej strategii finansowania, gdyż gospodarstwa te wykorzystują w strukturze kapitału głównie długoterminowe zadłużenie. Grupa o przeciętnej wartości zadłużenia charakteryzowała się najwyższym stopniem zabezpieczenia zadłużenia długoterminowego (wynoszącym 9,35 zł). Wynika to ze stosowania bardziej konserwatywnej strategii finansowania, która wiąże się z utrzymywaniem wysokiego poziomu kapitału własnego, pełniącego rolę samofinansowania działalności gospodarstwa.

Przeliczenie krótkoterminowych kredytów i pożyczek na aktywa obrotowe ukazało skalę finansowania cyklu produkcyjnego w ciągu badanego roku. Gospodarstwa najbardziej zadłużone utrzymywały wysoki poziom kredytów obrotowych w finansowaniu produkcji rolniczej, wynoszący średnio 0,39 zł. Związane jest to z większą skalą produkcji, która angażuje wyższy stopień za-

dłużenia krótkoterminowego w relacji do utrzymywanego poziomu aktywów obrotowych. Może to być związane z bardziej racjonalnym zarządzaniem zapasami i należnościami gospodarstwa. W grupie tej odnotowano również dywersyfikację źródeł finansowania, co wynika z zarządzania strukturą kapitału obcego. Związane jest to również z minimalizowaniem ryzyka utraty płynności finansowej, wynikającego z zamrażania środków pieniężnych w celu sfinansowania długiego cyklu produkcji rolniczej.

Wskaźnik zadłużenia ogółem najwyższą wielkość odnotował w grupie gospodarstw najsilniejszych ekonomicznie ($D+E+F = 32,7\%$), podczas gdy dla całej badanej populacji wynosił 8%. Poziom utrzymywanego zadłużenia oraz efekt dźwigni finansowej wpływa na kształtowanie wygenerowanej nadwyżki bezpośredniej.

Wnioski

W opracowaniu zbadano zależności pomiędzy zadłużeniem, siłą ekonomiczną wyrażoną w ESU a wartością kredytów i pożyczek wykorzystywanych w finansowaniu działalności gospodarstw rolniczych. Na podstawie przeprowadzonych badań sformułowano następujące wnioski.

1. Gospodarstwa silniejsze ekonomicznie finansują działalność przede wszystkim długoterminowymi kredytami preferencyjnymi, zaciągniętymi w bankach. Kredyty te są głównym źródłem finansowania, występującym w strukturze kapitału obcego. Wynika to z korzystnych warunków spłaty zadłużenia, jak i możliwości zwiększenia skali produkcji.
2. Gospodarstwa najbardziej zadłużone dywersyfikują swoją strukturę zadłużenia, wybierając wyższy udział długoterminowych źródeł finansowania. Wynika to z minimalizacji ryzyka utraty płynności finansowej przy utrzymywaniu wyższego poziomu kapitału stałego, co jest zachowaniem racjonalnym.
3. Gospodarstwa o najwyższym zadłużeniu, w których aktywa trwale w części finansowane były długoterminowym kapitałem obcym, stosowały umiarkowaną strategię finansowania. Przyczyniła się ona do wzrostu rentowności kapitału własnego, jak również do obniżenia poziomu płynności finansowej w gospodarstwie. Sytuacja taka może być korzystna przy monitorowaniu przez rolnika wypłacalności.
4. Gospodarstwa rolnicze z przedziału powyżej 16 ESU wykorzystywały krótkoterminowe zadłużenie do pokrycia około 50% zapotrzebowania na kapitał obcy kształtujący bieżącą działalność. Najsłabsze ekonomicznie nie stosowały finansowania tego typu, opierając się głównie na długoterminowych

kredytach preferencyjnych. Wynika to z wykorzystywania przez te gospodarstwa w krótkoterminowym finansowaniu działalności rolniczej nadwyżki kapitału własnego (samofinansowanie).

5. Stopień wykorzystywania obcych źródeł finansowania i utrzymywania ich na odpowiednim poziomie może przyczyniać się do osiągania wyższej nadwyżki bezpośredniej, pomimo iż nie wiąże się z korzyściami podatkowymi. Wynikać to może z dywersyfikacji zaciągniętych zobowiązań, wpływających na wzrost stopnia wykorzystania dźwigni finansowej. Należy również podkreślić, iż może to być jeden z czynników kształtujących rozwój rolnictwa, który powiązany jest z wysokością stóp procentowych.

Literatura

- BANASZCZYK M.: *Sposoby wspierania gospodarstw rolnych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa*. [w:] *Problemy współczesnej praktyki zarządzania*, tom II. Wydawnictwo Politechniki Łódzkiej, Łódź 2007.
- DANIŁOWSKA A.: *Pożyczki od osób fizycznych jako źródło finansowania działalności w gospodarstwach indywidualnych w Polsce*. [w:] *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, Zeszyty Naukowe SGGW nr 55, Warszawa 2005.
- DYLEWSKI M., *Strategie finansowania przedsiębiorstwa a kształtowanie struktury kapitału*. [w:] *Tendencje rozwojowe współczesnej rachunkowości zarządczej*, Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, nr 1136, Wrocław 2006.
- GORAJ L., OSUCH D., SUSKA M., BAŃKOWSKA K., GRABOWSKA K., MADEJ P., MALANOWSKA B., SMOLIK A., ŻURAKOWSKA J.: *Wyniki standardowe uzyskane przez gospodarstwa rolne uczestniczące w polskim systemie FADN w 2005 roku*. Wydawnictwo IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.
- GRZELAK A.: *Finansowanie zewnętrzne gospodarstw rolnych*. [w:] *Wieś i Rolnictwo*, nr 4(129). Wydawnictwo IRWIR PAN, Warszawa 2005.
- JAWORSKI L., ZAWADZKA Z.: *Bankowość. Podręcznik akademicki*. Poltext, Warszawa 2005.
- LESZCZYŃSKI Z., SKOWRONEK-MIELCZAREK A.: *Wybór źródeł finansowania działalności inwestycyjnej* [w:] *Analiza ekonomiczno-finansowa spółki*. PWE, Warszawa 2004.
- OSUCH D., GORAJ L., SKARŻYŃSKA A., GRABOWSKA K.: *Plan wyboru próby gospodarstw rolnych Polskiego FADN*. Wydawnictwo IERiGŻ-PIB, Warszawa 2004.
- SKOWRONEK-MIELCZAREK A.: *Źródła zewnętrznego finansowania małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce*. Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2002.
- WIELICZKO B.: *Wykorzystanie unijnego i krajowego wsparcia finansowego dla polskiej wsi i rolnictwa w roku 2005*. Wydawnictwo IERiGŻ-PIB, Warszawa 2006.

WOLAK-TUZIMEK A.: *Kredyt bankowy jako źródło finansowania przedsiębiorstw*. [w:] Zarzecki D. (red.), 2005: *Zarządzanie finansami. Biznes, bankowość i finanse na rynkach wschodzących*, tom I, Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2005.
www.armir.gov.pl, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Instrumenty pomocy krajowej dla sektora rolno-żywnościowego, Warszawa 2006.
Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa: krajowy program pomocy finansowej dla sektora rolno-żywnościowego po 05.2007 r., Warszawa 2007.

THE STRUCTURE AND LEVEL OF CREDITS IN AGRICULTURE FARMS IN RELATION TO HOLD DEBT AND EUROPEAN SIZE UNIT

Abstract

The paper presents analysis on credits and loans used in financings the activity of agricultural farms. The empirical research is based on data collected under Farm Accountancy Data Network for the 2005. The aim of the paper is to determine the dependences among the level of debts and the European Unit Size of the agricultural farms depending on committed credits and loans. The results show the relation to the repayment security of the liabilities in farms and the sums of credits and loans counted per one hectare of cropland area. Farms with the highest level of debts were characterized with the diversification of the committed financing resources together with enlarged participation of the outside capital. The economically weaker farms (with a lower ESU) possessed higher participation of the short-term liabilities in the capital structure. It is connected with a reasonable financing strategy. Farms with the highest debts level were diversifying loan capital structure by maintaining higher participation of long-term financing resources, which is rational behaviour.